

УДК 595.78 (477.43)

Н.М. ГОРДІЙ

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, 32300

ДЕННІ ЛУСКОКРИЛІ (*LEPIDOPTERA, DIURNA*) АТОЛОПОДІБНИХ ТОВТР НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Досліджено фауну денних метеликів НПП «Подільські Товтри» і особливості їх існування в різних біотопах. Запропоновані заходи по збереженню їх різноманітності.

Ключові слова: лускокрилі, товтри, вид, ботанічний заказник

Дослідження видового різноманіття денних лускокрилих та особливостей їх існування у різних біотопах, а також розроблення заходів, спрямованих на збереження їх різноманіття та охорону рідкісних і зникаючих видів, є актуальним питанням.

Цікавим для дослідження денних лускокрилих є Товтровий кряж. За походженням вони є давнім бар'єрним рифом, що сформувався вздовж берегової лінії неглибокого, теплого міоценового моря, яке простягнувся вузькою смугою майже на 200 км через Подільську височину від Кременецького кряжу (с. Підкам'янь) до річки Дністер у районі міста Кам'янець-Подільського.

Виділяють три відокремлені, але генетично поєдинані ділянки кряжу: Подільські, Прут-Дністровські та Мурафські товтри. Подільські Товтри (Медобори) простягаються від с. Підкам'янь Львівської області до м. Кам'янець-Подільського майже на 200 км. Пересічна ширина 5-12 км, а висота до 440 м. Найвищою є центральна частина — плосковершинне головне пасмо, що складається з видовжених кряжів з похилими схилами, подекуди у вигляді скелястих урвищ. Бічні пасма — кряжі заввишки 20-25 м, атолоподібні групи (Нігинські, Вербецькі, Гумецькі), атоли (на околицях сіл Біла, Чорна, Смотрич Хмельницької області).

Мікроклімат Кам'янецького Придністров'я формується саме Товтровим кряжем та каньйонами Дністра і його притоків, тому тут створилися особливі умови [7] для видового різноманіття денних лускокрилих.

Фауна денних метеликів НПП «Подільські Товтри» вивчена фрагментарно. Зважаючи на індикаторну роль денних метеликів для вивчення процесів трансформації природних екосистем «Подільських Товтр» [2, 10], з'ясування їх видового складу слід вважати одним з першочергових завдань при інвентаризації фауни безхребетних.

Матеріал і методи досліджень

Для встановлення видового складу денних лускокрилих на атолоподібних товтрах обрали Товтру «Самовиту» та Товтру «Вербецьку» (або «Чотири кавалери»), розміщені на території НПП «Подільські Товтри». Обрані для дослідження товтри — це скеляста дугоподібна гряда, висота якої в межах Національного природного парку досягає 401 м над рівнем моря. Над оточуючою рівниною ця гряда піднімається на висоту 60-65 м.

Матеріал збирали протягом 2006-2009 рр. за допомогою ситомологічного сачка, а визначення проводилися за допомогою визначників [4, 6].

Результати досліджень та їх обговорення

Ботанічний заказник місцевого значення Товтра «Вербецька» (рис. 1) входить до складу природно-заповідного фонду України, що охороняється як національне надбання, а також є складовою частиною системи природних територій та об'єктів, які перебувають під особливою охороною. Площа території заказника (суходіл) складає 9,3 га. Головним завданням ботанічного заказника місцевого значення є збереження унікальних видів рослин, занесених до Червоної книги України [5].

Рис. 1. Товтра Вербецька («Чотири кавалери»)

Товтра «Вербецька» — чітко виражена ділянка петрофільного степу. Тут зростають такі рідкісні види рослин: сон великий (*Pulsatilla grandis* Wend.), рутвиця смердюча (*Thalictrum foetidum* L.), первоцвіт високий (*Primula elatior* (L.) Hill.), астрагал австрійський (*Astragalus austriacus* Jasq.), астрагал монпельйський (*Astragalus monspessulanus* L.), зіновать біла (*Chamaecytisus albus* (Hacq.) Rothm.), зіновать Блоцького (*Chamaecytisus Blockianus* (Pavl.) Klascova.), зіновать подільська (*Chamaecytisus podolicus* (Blocki) Klascova.), чебрець подільський (*Thymus podolicus* Klok. et Shost.), дикий салат (апозерис) смердючий (*Aposeris foetida* (L.) Less.), юриня дністровська (*Jurinea tyraica* Klok.), цибуля гірська (*Allium montanum* F.W. Schmidt.) [1].

Серед лучної рослинності трапляються люцерна румунська (*Medicago falcate* L. var *romanica* (Prod.)), конюшина лучна (*Trifolium pratense* L.), конюшина гірська (*Trifolium montanum* L.), конюшина альпійська (*Trifolium alpestre* L.), заяча конюшина багатоліста (*Anthyllis macrocephala* Wend.), горошок мишачий (*Vicia cracca* L.), буркун лікарський (*Melilotus officinalis* L. Pall.), подорожник середній (*Plantago media* L.).

Серед лісової флори зростають горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.), анемона лісова (*Anemona sylvestris* L.), анемона дібровна (*Anemona nemorosa* L.) тощо. Загалом нами встановлено кількісний видовий склад рослинності, що налічує 206 видів.

Товтра «Самовита» (рис. 2) — визначна пам'ятка природи загальнодержавного значення. Ця комплексна ландшафтно-ботанічна визначна пам'ятка є унікальним творінням природи часів сарматів. Аналогів вона не має на всьому відрізку Товтрового кряжа. Розташована недалеко від сіл Залуччя і Біле Кам'янець-Подільського району [5].

Рис. 2. Товтра «Самовита»

«Самовита» є відкритою товтрою, бо не вкрита лісом. Вона входить до складу бічних товтр, які створюють так звану «лагуну Ласкарева». «Самовита» від аналогічних товтр-одинок помітно відрізняється формою, оскільки більшість товтр мають конусоподібну вершину, а ця товтра представлена вузьким хребтом, який тягнеться зі сходу на захід завдовжки 80 м. Площа її складає 3,83 га, вона виступає над навколишньою рівниною заввишки до 35 м над рівнем моря. Завдяки своїй автономності товтра менше піддавалася антропогенному впливу, а тому є майже незайманою. Цьому сприяв також статус заповідності. Степова і лучно-степова рослинність краще представлена на схилах південної, східної і західної експозицій. Нами виявлено близько 156 видів рослин. Це єдина товтра, де в такому обсязі збереглися степові і лучно-степові угруповання рослинності Подільських товтр. Проте єдиної кількісної характеристики видового складу рослинності Самовитої і донині немає.

Товтра «Самовита» входить до складу природно-заповідного фонду України, яка охороняється як національне надбання, і є складовою системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Це ковила найкрасивіша (*S. pulcherrima* C. Koch.), півники угорські (*Iris hungarica* Waldst. et Kit.), льон жовтий (*Linum flavum* L.), цмин пісковий (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench.), сон великий (*Pulsatilla grandis* Wend.) тощо [8]. Нині видовий склад денних лускокрилих вищезгаданих заказників нараховує всього 35 видів (табл.). З 98 видів денних лускокрилих, які зафіксовані на території НПП «Подільські Товтри» [3], на товтрі «Вербецькій» трапляється 32,7 % видів, а на «Самовитій» — 21,4 %. Така відмінність у фауні денних лускокрилих на досліджуваних товтрах пояснюється ценотичним різноманіттям рослинності.

Як видно з таблиці, в заказниках переважали такі види: *Pieris rapae*, *Pieris napi*, *Polyommatus icarus*, *Callophrys rubi*, *Inachis io*, *Vanessa cardui*, *Melanargia galathea*, *Coenonympha pamphilus*. Поодинокі трапляються представники *Pieris brassicae*, *Inachis io*, *Vanessa cardui*, *Boloria dia*, *Erynnis tages*, *Colias crocea*. Серед денних лускокрилих, які занесені до Червоної книги України [9], зафіксовано лише один вид – *Papilio machaon*.

Видовий склад денних лускокрилих атолоподібних товтр

№ з/п	Вид	Товтра	
		«Вербецька»	«Самовита»
1.	<i>Papilio machaon</i>	+	+
2.	<i>Pieris brassicae</i>	+	+
3.	<i>Pieris rapae</i>	++	++
4.	<i>Pieris napi</i>	++	++
5.	<i>Colias hyale</i>	+	+
6.	<i>Colias australis</i>	+	-
7.	<i>Colias crocea</i>	+	-
8.	<i>Gonepteryx rhamni</i>	+	-
9.	<i>Lycaena dispar</i>	-	+
10.	<i>Cupido minimus</i>	+	-
11.	<i>Cupido osiris</i>	+	+
12.	<i>Pseudophilotes vicrama</i>	+	-
13.	<i>Scolitantides orion</i>	-	+
14.	<i>Polyommatus icarus</i>	++	++
15.	<i>Polyommatus thersites</i>	+	+
16.	<i>Polyommatus bellargus</i>	+	-
17.	<i>Polyommatus coridon</i>	-	+
18.	<i>Callophrys rubi</i>	++	++
19.	<i>Inachis io</i>	++	++
20.	<i>Vanessa cardui</i>	++	++
21.	<i>Aglais urticae</i>	+	+
22.	<i>Boloria dia</i>	+	-
23.	<i>Melanargia galathea</i>	++	++
24.	<i>Maniola jurtina</i>	+	+
25.	<i>Aphantopus hyperantus</i>	+	+
26.	<i>Coenonympha pamphilus</i>	++	++
27.	<i>Lasioommata maera</i>	+	+
28.	<i>Erymnis tages</i>	+	-
29.	<i>Thymelicus lineola</i>	+	+
30.	<i>Thymelicus flavus (sylvestris)</i>	+	-
31.	<i>Ochlodes faunus (venatus)</i>	+	-
32.	<i>Zygaena carniolica</i>	+	-
33.	<i>Zygaena filipendulae</i>	+	-
34.	<i>Zygaena ephialtes</i>	+	-
35.	<i>Zygaena punctum</i>	+	-
	Разом	32	21

Примітки: «+» — трапляються поодинокі; «++» — трапляються часто; «-» — вид незафіксований

Висновки

Проведені дослідження показують, що кількісна характеристика фауни денних лускокрилих залежить від ценотичного різноманіття рослинності досліджуваної території. Оскільки

заказники знаходяться на території НПП «Подільські Товтри», то результати досліджень лягли в основу попереднього списку фауни денних метеликів парку.

1. *Гордій Н.М.* Видовий склад денних лускокрилих (*Lepidoptera, Diurna*) загальнодержавного ботанічного заказника «Товтра Вербецька» («Чотири Кавалери») / Н.М. Гордій // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. – Випуск 6. В 3-х томах. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. – Т. 3. – С. 44 – 45.
2. *Гордій Н.М.* Денні лускокрилі (*Lepidoptera, Diurna*) як індикаторна таксономічна група // Сучасні проблеми збалансованого природокористування. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (листопад, 2008 р., м. Кам'янець-Подільський). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 44 – 46.
3. *Гордій Н.М.* Фауна денних метеликів (*Lepidoptera, Diurna*) НПП «Подільські Товтри» / Н.М. Гордій, Ю.В. Канарський // Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2004. – 20. – С. 139 – 148.
4. *Канарський Ю.В.* Визначник комах західних регіонів України. Денні метелики: *Lepidoptera: Zygaenoidea, Hesperioidea, Papilionoidea*. – Львів, 2004. – 75 с.
5. *Літотис* природи НПП «Подільські Товтри» 2001 року. – Т. 5., Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 5. – С. 195 – 196.
6. *Мамаев Б.М.* Определитель насекомых европейской части СССР / Б.М. Мамаев // Учебн. пособие для студентов биол. специальностей пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1976. – 304 с.
7. *Природа* Хмельницької області / Під ред. К. І. Геренчука. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті. 1980. – 152 с.
8. *Фітотріоманія* національних природних парків України / Під редакцією Т. Л. Андрієнко і В.А. Онищенко. – К.: Наук.світ, 2003. – 143 с.
9. *Червона книга* України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – С. 141 – 199.
10. *Gordiy N.* Butterflies (*Lepidoptera, Diurna*) are an indicator group / Proceedings of the IV International Young scientist conference “Biodiversity. Ecology. Adaptation. Evolution”, dedicated to 180 anniversary from the birth of famous physiologist Ivan Sechenov (Odessa, September 16-19, 2009). – Odessa: Pechatniy dom, 2009. – P. 98 – 99.

Н.М. Гордій

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, Україна

ДНЕВНЫЕ ЧЕШУЕКРЫЛЫЕ (*LEPIDOPTERA, DIURNA*) АТОЛОПОДОБНЫХ ТОВТР НПП «ПОДОЛЬСКИЕ ТОВТРИ»

Исследовано фауну дневных бабочек НПП «Подольские Товтры» и особенности их существования в различных биотопах. Предложены меры по сохранению их разнообразия.

Ключевые слова: чешуекрылые, товтры, вид, ботанический заказник

N.M. Gordiy

Ivan Ogiienko Kamyanets-Podilsky state University, Ukraine

BUTTERFLIES OF THE TOVTRYTS OF NATIONAL NATURAL PARK «PODILSKY TOVTRI»

On this time research of specific variety of butterflies and features of their existence in different biotopes is actual, and also development of the measures directed on saving of their variety and guard of rare and vanishing prospects.

Key words: butterflies, tovtrys, species, botanical reservation

Рекомендує до друку

Надійшла 08.09.2010

В.З. Курант